

Бібліотечка "Часи козацькі"

НОКІ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК
КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ
В УКРАЇНІ

ВИПУСК

27

Київ-2018

Науково-дослідний центр “Часи козацькі”
Українське товариство охорони пам’яток історії та культури
Центр пам’яtkознавства НАН України і УТОПК
Історико-культурна асоціація “Україна–Туреччина”
Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України
Інститут археології НАН України

**НОВІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
ПАМ’ЯТОК
КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ
В УКРАЇНІ**

**Збірник
наукових статей**

Випуск 27

Київ – 2018

13. Арманди П. Д. Военная история слонов с древнейших времен и до изобретения огнестрельного оружия, с критическими замечаниями относительно нескольких наиболее знаменитых воинских деяний древних. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; Нестор-История, 2011. – 384 с.
14. Банников А. В. Эпоха боевых слонов (от Александра Великого до падения персидского царства Сасанидов). – СПб.: Евразия, 2012. – 480 с.
15. Банников А. В., Попов А. А. Боевые слоны в Античности и раннем Средневековье. – СПб.: Изд-во СПбГУКИ, 2013. – 168 с.
16. Горелик М. В. Шагающие крепости // Вокруг света. – 1976. – № 1. – С. 42–44.
17. Дмитриев В. А. «Персы получают их из Индии», или почему парфяне не использовали боевых слонов? // Метаморфозы истории. – Псков: ПГУ, 2013. – № 4. – С. 153–172.
18. История Индии в средние века / Отв. ред. Л. Б. Алаев, К. А. Антонова, К. З. Ашрафян. – М.: Наука, 1968. – 728 с.
19. История Ирана / Отв. ред. М. С. Иванов. – М.: Изд-во МГУ, 1977. – 488 с.
20. Инаджик Г. Османська імперія: Класична доба 1300 – 1600. – К.: Критика, 1998. – 286 с.
21. Пигулевская Н. В., Якубовский А. Ю., Петрушевский И. П., Строева Л. В., Беленицкий А. М. История Ирана с древнейших времен до конца XVIII века. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1958. – 392 с.
22. Сас П. М. Хотинська війна 1621 р. – Біла Церква: Видавець Пшонківський О. В., 2012. – 526 с.
23. Синха Н. К., Банерджи А. Ч. История Индии. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1954. – 440 с.
24. Фарзалиев А. М., Мамедова Р. М. Сефевиды и Великие Моголы в мусульманской дипломатике. – СПб.: Филол. ф-т СПбГУ, 2004. – 228 с.
25. Федорук А. Хотинська битва 1621 року. – Чернівці: Золоті литаври, 2010. – 76 с.
26. Farrokh K. Iran at War 1500 – 1988. – Oxford: Osprey Publishing, 2011. – 482 p.
27. Mikhail A. The Animal in Ottoman Egypt. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – 336 p.
28. Scullard H. H. The Elephant in the Greek and Roman World. – Ithaca; New York: Cornell University Press, 1974. – 288 p.
29. Tretiak J. Historia wojny Chocimskiej (1621 r.). – Lwów: Nakl. ks. Seyfartha i Czajkowskiego, 1889. – 238 s.
30. Żygułski Jun Zd. Sławne bitwy w sztuce. – Warszawa: Pagina, 1996. – 224 s.

Денис Позняков (Хотин)
науковий співробітник ДІАЗ «Хотинська фортеця»

Османські військові підрозділи на території Хотинської нахії у XVIII–XIX ст. : структура, чисельність, дислокація, символіка

Актуальність питання перебування османських військових формувань на території сучасної України зумовлена недостатнім рівнем дослідження даної проблематики як у радянській, так і в сучасній історичній вітчизняній науці. Це пояснюється тим, що в радянський час османістика, як галузь історичної науки, не отримувала належної уваги. Османські джерела з історії України, що були відомі науковцям, у силу різних причин розглядались однобоко крізь призму марксистсько-ленінської ідеології, де негативним фактором (експлуаторами) виступали турки-османи, що нещадно пригнічували, експлуатували слов'ян. Проте зі здобуттям незалежності, османістика отримала можливість, залучаючи вже раніше відомі, так і нові джерела, по-новому розглянути історію українських земель, які перебували під владою Високої Порти.

Військова присутність османських султанів на українських землях розпочинається ще з XV ст. У той час південь України (Кримське Ханство) та Буджак потрапляють під війсь-

ково-політичний вплив османів, який вони максимально намагались розширити протягом XVI–XVII ст. Османи намагались контролювати ключові геостратегічні точки на українських землях, де вони споруджували нові фортеці або модернізували уже існуючі.

Проте, після підписання Карловицького мирного договору, який завершив Велику турецьку війну, Османська імперія від політики розширення кордонів переходить до політики їхньої консервації. Втрата Кам'янець-Подільського змусила османів формувати нову стратегічну опору на своїх північно-західних кордонах. Турки обрали Хотин, який майже на сто років став одним із ключових пунктів у стратегічній лінії фортець Очаків – Бендери – Хотин [14, 105]. З 1713 по 1718 рр. османи навколо Хотинського замку зводять Нову бастионну фортецю. Саме в цей період турки створюють військово-адміністративну одиницю навколо Хотина – нахіє, до якої увійшли навколишні села, що були відкріплені від Молдавського

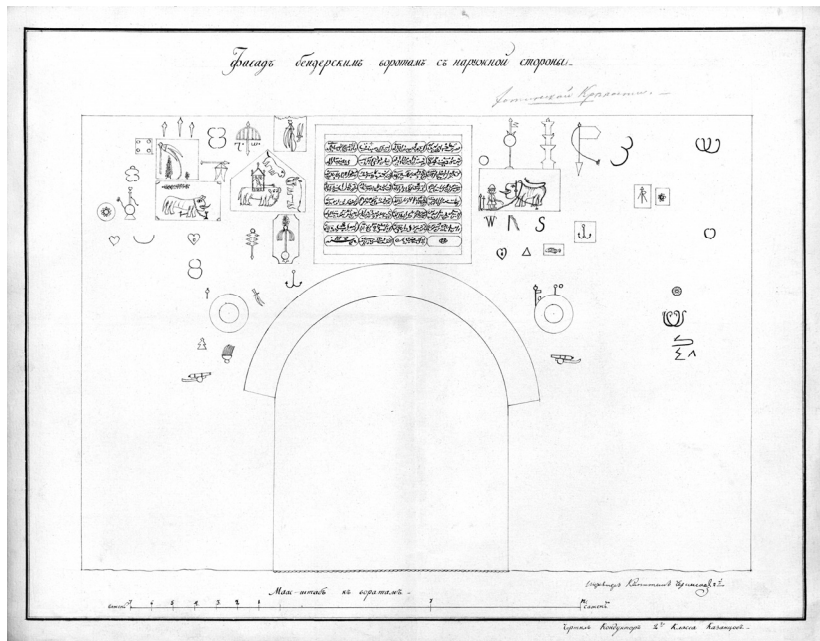

Рис. 1. Фасад Бендерських (Стамбульських) воріт Хотинської фортеці з яничарською символікою.

князівства [6, 40]. Території цієї, по суті особливої, військової зони, де розміщуються військові підрозділи османської імперії, підпорядковувались напряму османському уряду. Про важливість нового оборонного пункту свідчать османські джерела, зокрема, лист султана Ахмеда III до кримського хана Каплан Гірая, де вказується потреба у проведенні якісних фортифікаційних робіт у Хотині: «Поважний кримський правителю, безпосередній нащадок ханського роду Каплан Гірай хане! Всі звернення, надіслані до мого палацу, були обговорені та оцінені належним чином, після чого Ви повинні знати про це. У зв'язку з відбудовою Хотинської фортеці та виконанням фортифікаційних робіт у наших тамтешніх прикордонних регіонах раніше з мого палацу були відправлені мною доручення відповідальним особам [міста-фортеці Хотина]. Наш головнокомандувач переможною армією, розташованою в околицях Хотина, візир Абді-паша, з яким треба об'єднатися чи бути в союзі (нехай йому допомагає Господь Всевишній), звертався до нас. Також з'явився ваш представник у нашому

палаці з повідомленням та прихильністю. Отже, нашим султанським диваном прийнято рішення виділити для зазначеної мети 2 000 (дві тисячі) золота з тугрою» [6, 41].

Для посилення присутності османи перекидають сто тисяч переселенців, військові підрозділи з різних куточків імперії [2, 49]. Про присутність османських загонів у населених

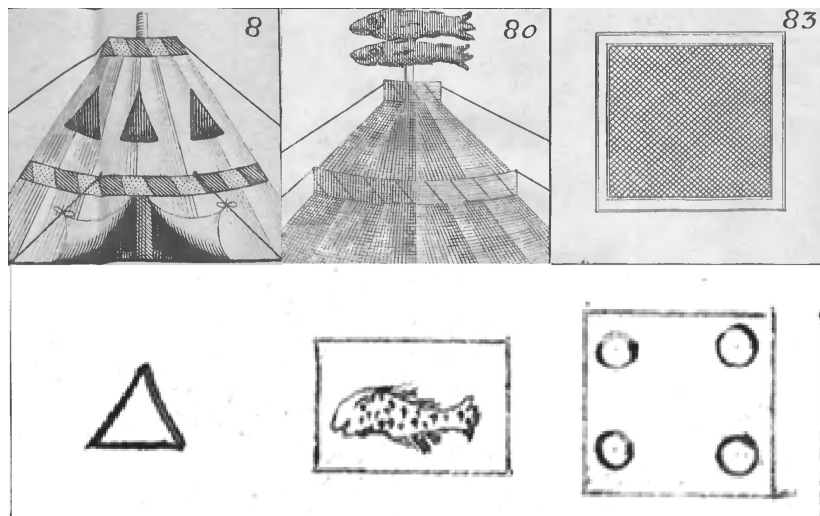

Рис. 2. Символіка орт джемаат, що дислокувались в Хотині (зверху орти джемаат за Луїджи Фернандо Марсілі, знизу символи на фасаді Стамбульських воріт).

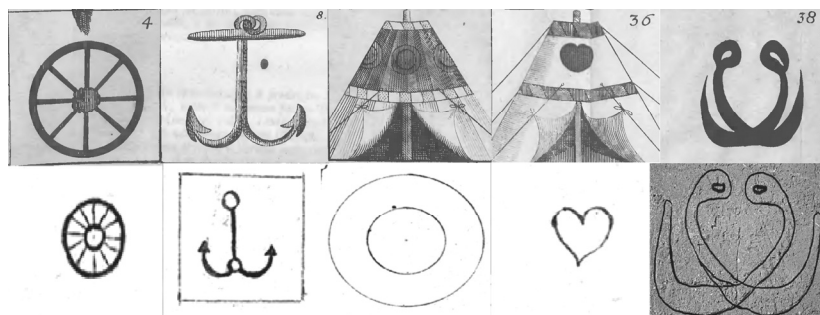

Рис.3 Символіка орт бьолок, що дислокувались в Хотині (зверху орти бьолок за Луїджи Фернандо Марсілі, знизу символи на фасаді Стамбульських воріт (окрім останньої). Символ двох змій 38 бьолок (знизу) представленні на Тімішоарських воротах фортеці (прорисовка автора).

пунктах тогочасної Хотинської нахії свідчать географічна та лінгвістична інформація. Одне з передмість Хотина в османський час називалось Румла – «Румелія» – «римська земля» – європейська частина Османської імперії. Села, які містять стару назву «Кишла» – «kisla» – «казарма», село Анадоли – «Anadolu» – «Анатолія» – азійська частина османської імперії, слова «kazan» – «казан» – «відро» – «котел»; «çesme» – «чешме» – вода / джерело

ло по сьогодні використовуються місцевими жителями, які не підозрюють, що вони мають осmano-тюркське походження.

Згідно з даними картографічними, іконографічними, писемними джерелами, ми можемо виокремити військову структуру гарнізону Хотинської фортеці та самої нахіє.

Протягом XVIII – поч. XIX ст. в Хотині дислокувались: яничарські орти (піхота), представники корпусу джебеджі (зброярів), артилеристи (топчу), хумбараджі (гренадери, солдати фортечної артилерії), генюлліяни, сипахи (провінційна квалерія) та липканський корпус татар.

Яничари. Яничарська піхота Османської імперії (оджак) виступала елітним регулярним корпусом, який у XV–XVII ст. наводив жах на всю Європу. Яничари вирізнялись суворістю дисципліною, високими бойовими якостями, хоробрістю тощо. Вони ділились на 101 орту джемаат, 61 орту бьолок та 34 секбан. Проте варто відзначити, що на момент розміщення яничарських підрозділів на території Хотинської нахіє яничарська бойова машина перебувала в глибокому занепаді. Хоча вона ще епізодично могла показати свою колишню міць (Прутська поразка російської армії).

Для яничарського гарнізону фортеці було споруджено 5–6 казарм, що розташовувались у північній частині бастионної фортеці [3, 35]. У різні періоди в Хотині було до 18 казарм (включно з яничарськими) [14, 121].

З писемних джерел ми можемо дізнатись, що у 1715–1718 рр. на території нахіє дислокувались 25 орта джемаатта 61 орта бьолок. Так, з «Копії дефтера з переліком сіл, жителів, яких розбіглися через вторгнення московитів або через зимування раніше в цьому краї військ кийського воеводи і шведського короля, або повторного завоювання і які передані особам призначеними по наказу теперішнього хотинського мухафіза Мехмед-паші для контролю за їх доходами» (далі Дефтер) ми бачимо, що офіцери яничарських підрозділів отримали у своє підпорядкування села Колініче та Вездовиче. Крім того, агам яничарів довірили с. Черлена, Гіневич, Отаче, представник аги (кетхуда) однієї з яничарських орт отримав с. Хордова [10, 144-148]. Загалом 6 населених пунктів.

Про перебування яничарів в Хотині також свідчать інші писемні джерела, де згадуються їхні казарми як основа гарнізону Хотинської фортеці [9, 138].

Інформацію про яничарські орти, які базувались у Хотині та його окрузі, ми можемо також дізнатись з символіки, яку вони залишили на стінах фортеці. Кожна яничарська орта мала свій стяг, намет та символ, який їх вирізняв. В яничарській символіці домінують геометричні фігури, різноманітні тварини (слон, верблюд, риба, птахи, дракон, собака), меч Зульф'ікар тощо [23, 255–261; 24].

Завдяки вирізбленим символам на стінах фортеці ми можемо дізнатись, які з них несли службу в Хотинській фортеці. Значна частина цих символів сьогодні «засмічена» або знищена, але ті, що залишилися, надають їх (на жаль, невечерний) перелік. Певною мірою, в ідентифікації яничарських орт нам допоможе іконографічне джерело «Фасад Бендерських ворот» (надане автору Маріанною Шлапак), на якому ми можемо бачити символи яничарських орт, замальовані російським військовим Казанцовим на початку XIX ст. (Рис. 1).

На графіті зображені слон з паланкіном, «меч Аль» – Зульф'ікар, бунчук зі стрілою, кальян, колесо, розетка, гребінь, мінарет, туги різноманітних видів, якір, тигр на ланцюгу поряд з пальмовою гілкою, тигр на ланцюгу поряд з військовим прапори з бунчуками, гармати, мінарет, серця, арбалет зі стрілою, різноманітні геометричні фігури (концентричні кола, квадрати, трикутники), квіти, кипарис, глечик, змії, птахи, риби, арабські літери та цифри тощо. Причому деякі символи повторюються. Крім того, символіка збереглася й на Тімішоарській брамі фортеці, де представлені дві з'єднані змії, бунчук, арабські цифри та літери, споруда, що дуже нагадує мечеть, стріла. Зазначену символіку можна порівняти з іконографічною інформацією Луїджи Фернандо Марсілії опублікованою у 1732 р. у праці «L'Etat Militaire De L'Empire Ottoman, Ses Progrès Et Sa Décadence» [23]. Причому ми порівнюємо лише ту символіку, що повністю співпадає.

Згідно з порівняльним аналізом зображень, ми можемо стверджувати про дислокацію в Хотині та його окрузі (у різні періоди) наступних яничарських орт: Джемаат – 8 (трикут-

ник), 25 (прямокутник), 80 (риба), 83 (квадрат) (Рис. 2). Бюлюк – 4 (колесо), 8 (якір), 9 (концентричні кола), 36 (серце), 38 (дві змії) (Рис. 3).

Варто відзначити, графіка меча Зульф'ікар присутня також у символах таких орт як джемаат 3, 7, 35, 36, 39, 51, 100, 40 орти бюлюк. Слон присутній у 43, 79 джемаат. Мінарет – 6, 77 джемаат, 11, 28, 30 орт бюлюк. Гармати 16, 18, джемаат. Кипарис 11 джемаат, 19 бюлюк. Але провести їхню точну ідентифікацію практично неможливо.

У 1718 р. р. в Хотинській нахіє одночасно дислокувалось дві орти яничарів, 25 джемаат та 61 бюлюк. Чисельність орти варіювалась (максимально становила 500 вояків). Загальна чисельність орт становила 196. У середині XVIII ст. чисельність яничар становила 113400 вояків, але лише менше половини з них були солдатами [16, 11]. Звідси можемо розрахувати середню кількість солдатів в орті, яка склала 290 солдатів. Отже, кількість яничарів в Хотині могла складати від 580 до 1000 солдатів. Ці дані підтверджуються умовами капітуляції Хотинської фортеці 1806 р. [18, 89].

Джебеджи. Успіх яничарського оджаку на полі битви, чи під час оборони фортець у бою значною мірою залежав від діяльності ще одного підрозділу османського війська – джебеджи. Джебеджи були одним і з найважливіших допоміжних підрозділів в яничарському оджаці [16, 61]. Джебеджи – зброярі, що займалися виготовленням та ремонтом зброї, яка видавалась яничарам. Оджак джебеджи був створений відразу після виникнення яничарського війська. Він комплектувався аджемі огланами, які спочатку проходили службу в Джебхане (зброярські майстерні в Стамбулі), де власне й відбувалось їх знайомство з процесом виготовлення та ремонту зброї, і після кількох років навчання вони могли бути зараховані до корпусу джебеджи [15, 224].

До основних військових обов'язків джебеджи відносилось: технічне обслуговування, ремонт озброєння яничарів, зберігання зброї в спеціальних арсеналах, транспортування військового реманенту, запасів зброї, супровід та охорона усієї військової амуніції до театру бойових дій. Особливо ретельно джебеджи слідували за справністю стрілецької зброї та достатньою кількістю набобів до неї. Ще одна функція джебеджи – забезпечення зброєю тих яничарів, які проходили залогову службу в прикордонних фортецях, для чого у визначених місцях облаштовувались склади, яким опікувались уповноважені джебеджи офіцери [5, 313].

Всі значні гарнізони мали по декілька військових джебеджи [16, 61]. Про перебування, представників корпусу джебеджи в Хотині у 1718–1728 рр. розповідає канцелярист (капіт) Ібрагім Хамді-ефенді, який засвідчує розташування в цитаделі фортеці казарм джебеджи та жила джебеджибаші [9, 138; 20, 499]. Саме старий молдавський замок XV ст. був перетворений туркамина арсенал, де здійснювали свої прямі функції джебеджи [14, 110]. Крім казарм, які були відведені для джебеджи, в замку, в їхньому відомстві перебували порохові льохи та цейхгауз.

Топчу. Хотинська фортеця, як один із найпотужніших оборонних форпостів Османської імперії, мала значний артилерійський парк. Так, у 1739 р. він складав 157 гармат та 22 мортири [13, 166], у 1769 р. – 171 гармат та 23 мортири [22, 9], у 1788 р. – 153 гармати 14 мортир [17, 178], у 1806 р. – 162 гармати [18, 89]. Проте очевидно, що не всі гармати одночасно розміщувались на фортечних стінах та ретраншементі передмістя. Аналіз аксонометрії Хотинської фортеці 1769 р. (Рис. 4) та «План фортеці Хотин у Молдавії, з околицями до 300 туазів навколо, знятий після взяття цього плацдарму у 1769 р.» / «Plandela Forteresse de Choczimen Moldavie, avec le sen vironde 300 toises a la ron de le veaprs la prise decette placeen 1769» (Рис. 5) показує, що одночасно на фортечних мурах можна було розмістити до 50 гармат та до 60 гармат на семи бастионах. Для обслуги артилерійського парку фортеця мала численний підрозділ артилеристів (топчу). Поряд Стамбульської брами фортеці для них спорудили комплекс казарм, які османи називали *Torçuve Toparabacı Kışlakları* / Казарми (для зимування) артилерії та артилеристів [20, 501; 9, 139]. Топчу ділились за спеціалізацією – майстрів з відливання гармат і власне артилеристів, які брали безпосередню участь у бойових діях [5, 311]. Власне оджаку топчу у XVIII ст. чисельністю близько 5 тисяч [5, 311], не вистачило б на комплектацію фортечних гарнізонів. Тому доукомплектація топчу відбува-

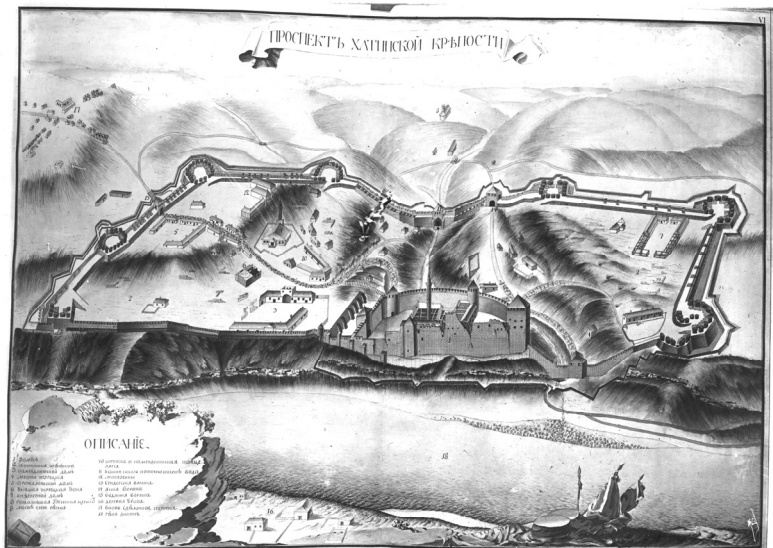

Рис. 4. Аксонометрія Хотинської фортеці 1769 року.

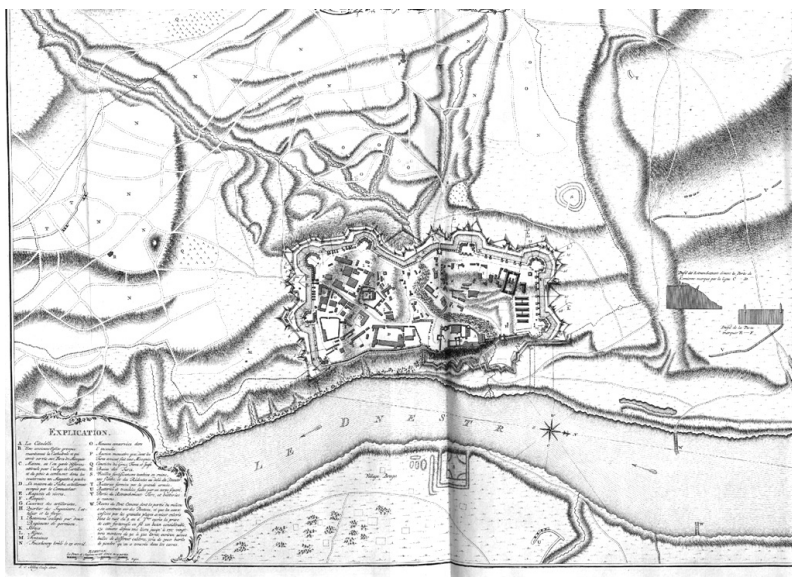

Рис. 5. «План фортеці Хотин у Молдавії, з околицями до 300 туаів навколо, знятий після взяття цього плацдарму 1769 р.» / «Plandela Forteresse de Choczimen Moldavie, avec lesen viron de 300 toises a la ronde levee après la prise de cette placeen 1769».

лась за рахунок місцевих тімаріотів – сйрлі-кулу [5, 312]. Чисельність топчу фортечної артилерії та Хотина визначити надзвичайно важко. При цьому необхідно спиратись на ті дані, що артилерійський розрахунок складався з 4–6 топчу (і більше). Звідси оптимальною цифрою топчу може слугувати 440–660 топчу та місцевих артилеристів.

Хумбараджи. Для посилення фортечних гарнізонів турки активно використовували ще один вид війська, який можна було одночасно віднести як до піхоти, так і до артилерії – хумбараджи [16, 17; 10, 146]. Вояки корпусу поділялись на дві частини: утримувачів платні за службу та тімаріотів [5, 315].

Саме останні служили у фортецях. Пристуність хумбараджи у Хотинській нахії фіксується в Дефтері, де зазначається, що с. Шебутинка в 1716 р. було довірене хумбараджи-баші Ель-хадж Мехмеду [10, 146]. На озброєнні цього підрозділу знаходились металеві бронзові, чугунні гранати, тому нерідко їх називали бомбардирами або гренадерами. Перебування вояків хумбараджи в Хотині підтверджується археологічними відомостями. Так, під час щорічних розкопок археологи часто знаходять уламки скляних ручних гармат, які могли використовуватись як в піхотному бою, так і при обороні фортеці [4, 59].

Кіннота. Кіннота османської армії на території нахії складалась з наступних видів: кавалерії сипагів, легкої кавалерії генюлліян, татарської кінноти липок.

Сипагі (сипахи)– воїни двох категорій феодалного війська Османської держави. Поділялись на улуфелісипагі – сипагі, воїни придворного кавалерійського війська, що отримували платню та тимари сипагі – воїни кавалерійського феодалного ополчення, володарі ленів (зеамети, тимари) і у відповідності від доходів із цих ленів, зобов'язані були виходити в похід і виставляти визначену кількість вершників –джебелю і гуляям. Володарі дрібних тимарів самі йшли в похід в якості джебелю [1, 75–76]. Сипагі складали основу провінційної кінноти. До їх функцій у мирний час відносилось збирання податків. Крім того, часто сипахів залучали до інженерних робіт: риття окопів, траншей. Так, є свідчення, що забезпечення обороноздатності ровів фортеці та ретраншементу, їх розчистка у Хотині була покладена на сипагів [14, 112]. Їхня присутність також фіксується в 8 населених пунктах нахії [10, 148].

Генюлліян. Кіннота даного виду формувалась з добровольців християн та турків, які несли службу у фортецях. Перебувала на утримуванні місцевих податків. Генюлліян формувались як загони швидкого реагування та стримування наступу противника, поки основні сили місцевих гарнізонів будували концентруватись [19, 227]. По своєму статусу – це фактично була кінна міліція (ополчення). Генюлліяни поділялись на правих та лівих. На території Хотинської нахії фіксується перебування представників цих збройних загонів в 14 населених пунктах [10, 144–146].

На окрему увагу заслуговує дислокація у селах навколо Хотина татарської кінноти липок. Ця кіннота сформувалась на території Речі Посполитої з нащадків воїнів хана Тохтамиша, який осів на території Великого Князівства Литовського після розгрому Золотої Орди військами еміра Самарканда Тимурленга. Липки 300 р. служили у війську Речі Посполитої, формували окремі хоругви. Проте, починаючи з кінця XVII ст., вони мігрують до Османської імперії. Причиною цього стало наростання релігійної нетерпимості, затримка платні за службу. Переходи липок на бік Османської імперії тривали протягом усього XVIII ст. Татари-липки компактно селились в Хотинській нахії, утворювали цілі квартали в містах, заселяли спустошені села після Прутського походу, засновували нові.

Про перебування татар-липок в Хотині та його окрузі є численні відомості. Так, в Атласі Ібрагім Хамді-ефенді згадує 6000 тисяч татар-липок (воїни з сім'ями), що жили в с. Атаки, де вони мали свою мечеть [9, 139–141]. У Дефтері згадується перелік з семи сіл, які були довірені липкам: Лобатнешни, Моложина, Шерол, Істанані, Гремешти, Копожешти, Сербічени [10, 143]. Про липок свідчить картографічний матеріал, де відзначені татарські селища [21]. Крім того, про липок згадував гетьман Пилип Орлик, перебуваючи в Хотині [8, 66]. У культурному плані-липки були носіями шляхетської культури Речі Посполитої, хоча сповідували іслам. У військовому плані-липки виступали легкою стрілецькою кіннотою, яка мала стрімкими ударами та відступами стримувати ворога, а у разі успіху переслідувати його рештки. Також липки мали й свою артилерію [8, 66].

Стамбульська і Тімішоарська башти містять також дві групи вирізьблених на їхніх стінах арабських цифр. Перша (Стамбульська брама) група цифри 4 та 8, друга (Тімішоарська брама) 1 та 8. Їх поєднує символ, що присутній над ними. Він надзвичайно схожий на стилізовану арабську літеру «*u*», що у сучасній турецькій мові передає звук «*y*». Проте подальші пошуки семантичного значення даного символу показали, що це одна із складових тамги-тотемуогузького племені бегдили, що проживали на території Анатолії та Сирії [26]. Бегдили брали активну участь у військових кампаніях османів в Європі та Персії. Також є відомості, що під час військових операцій під Хотиним у 1769 р. російські війська піддавались постійним нападам 5000 анатолійської кінноти [12, 36]. Арабські цифри 1 і 8, 4 і 8, можуть позначати нумерацію 18 та 48 бьолоків анатолійської кінноти племені бегдили (Рис. 6).

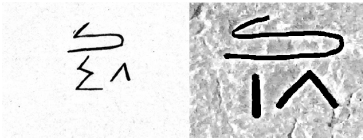

Рис. 6 Ліворуч – позначення 48 бьолока анатолійської кінноти племені бегдили на фасаді Стамбульських воріт. Праворуч позначення 18 бьолока анатолійської кінноти племені бегдили на стіні Тімішоарських воріт.

У різні періоди XVIII ст. чисельність османських підрозділів унахії варіювалось. Так, в 1739 р. чисельність гарнізону Хотина оцінювався російськими військовими у 10000 тисяч [13, 165], у 1769 р. – 20000 тисяч [12, 36]. Під час облоги Хотина союзним австро-російським корпусом його командувач принц Йосиф Кобург-Заафельд оцінив гарнізон у 7000 солдатів [25, 202]. У самій фортеці можна було розмістити 800 чоловік. За умовами капітуляції Хотинської фортеці у 1806 р. зафіксовано 1300 вояків (500 яничарів, 500 яничарів-ямаків, 300 кінних воїнів) та декілька тисяч озброєних турків у навколишніх селах [18, 89]. На нашу думку, тут слід вирізняти такі поняття як гарнізон фортеці, гарнізон міста (включав фортечний гарнізон) та військові формування нахії в цілому. Саме місто Хотин мало зовнішню лінію укріплень, окрім фортечних мурів. Також слід відмітити, що сама фортеця – це неправильний прямокутник (1200 x 250 метрів), площею близько 20 гектарів. Фізично розмістити кількість вояків чисельністю 10000–20000 тисяч тут просто неможливо. З наведених даних можна оцінити постійний гарнізон фортеці у 800–1300 солдатів. При обороні укріплень самого міста 7000–10000 тисяч. Загальна кількість військ в самій нахії 20000 тисяч. Під час бойових дій, як правило, до Хотинської нахії турки передислоковували великий контингент чисельністю до 80000 тисяч солдатів [7, 17].

Отже, протягом XVIII – XIX ст. Хотин являвся потужним оборонним форпостом Османської імперії в стратегічній лінії фортець, що прикривали балканські провінції. Гарнізон фортеці, міста, нахії в цілому відображав структуру армії Османської імперії: від регулярних піхотних формувань яничарів (орт), артилерійських допоміжних частин, до регулярної та нерегулярної кінноти. Разом з тим, Хотинський гарнізон отримав з цієї структури усі позитивні і негативні якості османського війська. Серед перерахованих військових підрозділів найбільшою боєздатністю відзначались яничари та татари-липки.

Джерела та література

1. Живачівський А. Походження і закріплення військово-ленної тимарної системи в Османській державі // Схід, 2010. - № 2 (102). –С. 72–77.
2. Михайлина Л., Пивоваров С. Нариси з історії Хотинської фортеці. Факти, легенди, гіпотези. –Хотин, 2011. –128 с.
3. Позняков Д. В. Ідентифікація та локалізація військово-адміністративних об'єктів Хотина та фортеці за рукописними планами XVIII ст. // Військово-політичний та соціально-економічний розвиток Середнього Подністров'я у Середні віки та Новий час / Матеріали наук. -практ. конф. (м. Хотин, 29 вересня 2017 р.). 2017. –С. 19–39.

4. Сергій Пивоваров, Микола Ільків. Попередні результати археологічних досліджень Хотинської фортеці у 2014 р. // Хотинщина в контексті воєнного протистояння Росії, Австрії і Туреччини у XVIII ст. (до 275 річниці Ставчанської битви) / Матер. наук. - практ. конф. (м. Хотин, 12 вересня 2014 р.). – Кам'янець-Подільський, 2015. –100 с.
5. Срібняк І. Кінні, артилерійські та спеціальні підрозділи капикулу в Османській армії // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки, 2011. Вип. 17. –С. 306–317.
6. Туранли Ф. Г. Відомості з історії України періоду Пруцької війни в османсько-турецьких архівних документах // Східний світ, 2016. - № 1. –С. 36 – 46.
7. Богданович М. И. Походы Румянцева, Потемкина и Суворова в Турции. СПб, 1852. - 310 с.
8. Грибовский В. В. Якуб Рудзевич на службе Крымскому ханству // Средневековые тюрко-татарские государства, 2017. - № 9. –С. 65–77.
9. Губоглу М. Турецкий источник 1740 г. о Валахии, Молдавии и Украине // Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы. Том 1. – Москва, 1964. –С. 131–161.
10. Димитров С. Турецкие документы о состоянии Хотинской округи (нахие) в первой половине XVIII века // Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы. Том 2. –Москва, 1969. –С. 140–160.
11. Комплекс сооружений крепости XIII–XVIII вв. Памятник архитектуры Яские ворота XVIII в. Том III. Историческая справка и Иконографический материал. К. : Украинский специальный научно-реставрационный проектный институт «УКРПРОЕКТРЕСТАВРАЦИЯ» 1980 / ДІАЗ «Хотинська фортеця», Ф. 1. –72 с.
12. Лацинский А. С. Хронология русской военной истории. Хронологический указатель войн, сражений и дел, в которых участвовали русские войска от Петра I до новейшего времени. –СПб, 1891. – 291 с.
13. Манштейн Х. Г. Записки Манштейна о России. 1727-1744. - СПб, 1875. –399 с.
14. Махир Айдын. Крепости Турецкой империи // Русский Сборник: Исследования по истории России. Т. XXI. – Москва, 2017. – С. 101–124.
15. Мебде-и Канун-и Йеничери оджагы тарихи (История происхождения законов янычарского корпуса) / Изд. текста, пер. с тур., коммент. и указ. И. Е. Петросян. – М., 1987. – 356 с.
16. Николе Д. «Янычары». –М., 2004. –71 с.
17. Петров А. Н. Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II. 1787-1791 гг. Том I. –СПб, 1880. –300 с.
18. Петров А. Н. Война России с Турцией 1806-1812 гг. Том I. –СПб, 1885. – 431 с.
19. Эвлия Челеби. Книга путешествия, вып. 1. – М., 1961. – С. 277.
20. Büyük, Ömer. «Osmanli-Rushududun dabirkale XVIII. Yüzyilda Hotin». Tarih İnceleme-leri Dergisi XXIX / 2, 2014. –S. 489–513.
21. Cartevon Chotim und der umliegenden gegend 1788. T. E. von Trattnem // Universitätsbibliothek Bern. URL:http://biblio.unibe.ch/web-apps/maps/zoomify.php?col=ryh&pic=Ryh_6513_18_B.
22. Jacob van der Schley. Guerre entre la Russie et la Turquie 1769. –Paris, 1830. –15 с.
23. Luigi Ferdinando Marsili. L'état militaire de l'Empire Ottoman, ses progrès et sadé cadence. A laHaye. Pierre Gosse. – Amsterdam, 1732.
24. Mahmoud Chevket Pacha. L'organisation de l'armée ottomane (depuis sacréation jus qu'à nos jours). Première partie de puis 1326 jus qu'à 1826, avec 247 gravures coloriées. Istanbul Maktab Harbiyah Matbaasi, 1907. URL: <http://www.turquie-culture.fr/pages/histoire/anecdotes-recits/uniformes-ottomans-gravures-1907.html>.
25. Prinz Friedrich Josias von Coburg-Saalfeld, Herzog zu Sachsen, k. k. und des heil. Römischen Reiches Feldmarschall. 2 Bände (Berlin 1859). – P. 532.
26. Tarihtürk lerce baslar. Türk tarihine ışiktutan motifler: tamga... (lar). URL: <https://tarihturklerdebaslar.wordpress.com/2011/11/08/turk-tarihine-ışiktutan-motifler-tamga-lar>.